

Д. Саздов

**НАЧАЛО НА ТЪРГОВСКО-ИКОНОМИЧЕСКИТЕ ВРЪЗКИ
И ОТНОШЕНИЯ МЕЖДУ БЪЛГАРИЯ И УКРАИНА
(В УСЛОВИЯТА НА ПРЕХОД
КЪМ ДЕМОКРАТИЧНО-ПАЗАРНО СТОПАНСТВО)
13 декември 1991 – началото на 1993 г.**

Икономическите връзки и отношения между Украйна и България имат дълбоки корени. Бързам обаче да добавя, че до началото на 90-те години на XX век в голяма степен те са обвързани с цялостната икономическа структура на Руската империя, а след 1917 г. – на СССР. След политическите промени в България и разпадането на Съветския съюз (от края на 80-те и началото на 90-те г.) започва да се търси нова, пазарно-демократична основа на икономическите отношения между двете държави.

Добра основа за новата икономическа насока са съществуващите дотогава икономически връзки на България с Украйна, която е не само втората по територия и население република в бившия СССР, но и по-близка като съсед отколкото Русия. Разбира се, най-същественят потенциал на значимите търговско-икономически връзки до края на 80-те години и след това се крие в структурата на украинското и българското стопанство. Те имат възможност да се допълват и да разнообразяват съществуващите ниши в стопанствата си чрез взаимните полезни търговско-икономически връзки. В това отношение ще посоча, че Украйна притежава значителен потенциал в такива сектори, като машиностроенето, телекомуникациите, авионавигацията, текстилната промишленост и селското стопанство. Тя разполага с мощна отбранителна индустрия, значителен научен потенциал и постижения в областта на новите технологии, отговарящи на световните стандарти¹.

Наред с всичко това украинската държава разполага с богати природни ресурси на въглища, на желязна руда, находища на манган, варов каолин, никел, титан, редки метали, сяра, каменна сол и др.²

Важно значение в междудържавния обмен на Украйна има преработващата промишленост. В това отношение приоритетна позиция в националната икономика заема черната металургия. Към нея може да се прибавят цветната металургия и химическата промишленост³. Не на последно място е и селското стопанство. Около 95% от земята в Украйна е плодородна, а това са предимно черноземни почви. Средногодишният добив на зърнени храни е около 40 млн. т. (1993 г. – 45, 6, 1994 г. – около 35,5 млн. т.). Страната е и голям производител на захарно цвекло, слънчоглед (маслодаен, изнася се на ниски цени – 240–260 долара за тон) и др.⁴

От българска страна основа за взаимни търговско-икономически връзки с Украйна са добре развитите отрасли на хранително-вкусовата промишленост, на химическата и електротехническата индустрия, на селското стопанство, на мебелната, циментовата и керамичната индустрия и още някои отрасли на тежката и леката промишленост и др.⁵

Икономическата основа на Република България и създадените още в Съветска Украйна търговско-икономически връзки и сътрудничество са добра перспектива за разви-

тието им в бъдещото пазарно стопанство. Преходът към капиталистическо стопанство в Република България и Украйна започва през 90-те години на XX в. Това е времето, когато двете държави, разполагащи вече с икономически и политически суверенитет, трябва да развият търговско-икономическото си сътрудничество в процеса на изграждане на пазарно, капиталистическо стопанство.

При създадената нова международна обстановка в Европа и света, след падането на Берлинската стена и разпадането на СССР между Република България и Украйна на 13 декември 1991 г. се установяват дипломатически отношения. Малко преди това, в условията на протичащите процеси в Украйна на откъсване от Русия и обособяването ѝ като самостоятелна икономическа и политическа държавна структура, се установяват контакти между Киев и София относно продължаване на търговско-икономическите връзки в новите условия. В началото на ноември 1991 г. представители на българското правителство (на Д. Попов) водят преговори с украински упълномощени лица. В резултат на техни решения на 5 ноември 1991 г. по поръчение на министър Атанас Папаризов за Киев заминават двама български експерти, за да подготвят споразумение за доставка на електрическа енергия и въглища от Украйна срещу български стоки. Такива са съхранявани в складове и оценени на 4 млрд. долара. Срещу част от тях българската страна разчита да получи необходимата електроенергия⁶.

Съществуващият авторитет и доверие между двете държави е достатъчно основание за украинските власти още на 6 ноември да „включат шалтера“ и да пуснат електрическа енергия за България. Това с радост е съобщено от българския генерален консул в Киев Петър Иванов на кореспондента на БТА по телефона⁷.

Междувременно разговорите на българската и украинската делегация продължават. Очаква се подписването на двустранен договор за доставка на електроенергия срещу внос на български стоки.

В същото време (на 6 ноември 1991 г.) Борис Елцин и Леонид Кравчук подписват политическо и икономическо споразумение между Русия и Украйна. По силата на него Русия предоставя дървен материал за украинските мини в Донбас. Това дава възможност България да получи и договорените количества въглища. На 6 ноември късно вечерта в Москва се подписва и договор за икономическа общност. С подписите на министър-председателите Витолд Фокин и Валериу Муравски в него се включват Украйна и Молдова. По този начин е отстранена и заплахата на Молдова от 5 ноември, че може да спре износа на електроенергия за България по електропровода „Дружба“, минаващ през нейната територия, поради рязкото съкращаване на доставките на електроносители от бившите съветски републики. Очаква се, че с този акт Молдова ще регулира отношенията си с останалите 9 републики от икономическата общност⁸.

Установяването на нови търговско-икономически отношения между Украйна и България започва обаче да се натъква на все нови и нови препятствия. Киев, независимо че подписва икономическия договор на новата политическа общност, започва да разработва и свои собствени национални икономически планове⁹. Стремехът е с тях да се утвърждават държавният суверенитет и независимостта на страната. Това в началото на самостоятелното развитие на Украйна е свързано с подписани договорености от съветско време в рамките на Съвета за икономическа взаимопомощ и с България. Така стремехът към икономически суверенитет практически засяга и връзките на Украйна с България. От Киев настояват България да се откаже от съществуващите бартерни споразумения с властите в Москва и да премине към пряко снабдяване на украинския пазар¹⁰.

В същото време България има голяма нужда от бързи доставки на въглища и електричество. За българското правителство в момента (края на 1991 г.) няма друга алтернатива.

Изправено пред липса на избор, то е принудено да приеме на първо време предложението на Киев. Започва бърза преоценка на стоките, които могат успешно да се реализират на украинския пазар. Това обаче се оказва труден проблем. Традиционните български хранителни продукти не се търсят така масово в Украйна, както на по-северния пазар. Допълнително възниква и друг проблем – нуждите и на Украйна от енергия¹¹.

Следва спадане на енергийния внос и бързо споразумение с Гърция за енергийни доставки на въглища и електричество. В същото време официални представители от Българския държавен комитет по енергетика отлитат за Киев, където настояват да се спазват съответните договори по енергийните доставки. За голяма изненада те получават твърд отказ за спазване на договореностите, постигнати по-рано тази година в Москва. Правителството в Киев не се счита вече за обвързано с тези договорености и предлага преразглеждането на всички съветски търговски споразумения, отнасящи се до енергетиката¹². Нещо повече, на българските експерти, пристигнали в Киев на 5 ноември 1991 г., им се заявява, че за 1992 г. България ще получи 1,5 млрд. квч. електроенергия вместо досегашните 4,5 млрд. Що се отнася до цената, тя също е увеличена на 9 цента на киловатчас, което е два пъти повече от международната¹³.

Положението на енергийната система на България в края на 1991 г. започва да става все по-критично. Възможностите за доставки от Турция и Югославия може да се окажат също невъзможни. Турция сама се нуждае от внос на електроенергия, а Югославия е заплашена от икономически санкции срещу Сърбия. Компенсиране на енергийните нужди чрез засилване на производството в единствената българска ядрена централа в Козлодуй е невъзможно. В нея се извършват ремонтно-възстановителни работи и електроцентралата работи само с 1/3 от капацитета си. Водените споразумения с Европейската общност за компенсации все още са в „задънена улица“. За София все повече като единствена алтернатива се очертава бързото реагиране на главозамайващия темп на политическите промени в бившия Съветски съюз, като развие по-добри отношения с Украйна¹⁴.

Създадената икономическа и политическа конюнктура принуждава българските енергийни предприятия да търсят по свои пътища възможности за сделки. Така се стига до българо-украински електробартер за доставка на 500 млн. квч. електроенергия от Украйна до края на 1991 г.¹⁵ Заслугата за това е на няколко български енергийни предприятия. Варненското „Електроизграждане“ успява да договори с Украйна на бартерна основа първоначално доставката на 50 млн. квч. електроенергия. Първите 15 млн. квч. са получени още през октомври. Срещу тази доставка варненското предприятие трябва да реконструира подстанции в Одеса и да извърши монтажа на градски кабелни мрежи в градовете Одеса, Херсон и Николаев. При това споразумението е трудът да се извърши с български работници и материали. Така с тази сделка се осигурява работа и на кабелния завод в Бургас¹⁶.

На 15 ноември 1991 г. в Киев е подписано още едно споразумение с украинските власти. В преговорите от българска страна освен варненското предприятие „Електроизграждане“ участват и софийските „Енергоимпекс“ и „Елпром“. По силата на това споразумение на варненското предприятие е възложено да осигурява кабелната продукция, която трябва да бъде равностойна на 150 млн. квч., а на софийските – електрическите съоръжения и кари на стойността на 300 млн. квч. електроенергия¹⁷.

Тази сделка е малък опит да се компенсират загубите от отказа на Киев да изпълнява междуправителственото споразумение на България с бившия Съветски съюз за доставка на 4,5 млрд. квч. електроенергия. Въпреки това сделката е „глътка въздух“ за българската енергийна система, която до края на годината получава от 300 до 400 мега-

вата енергия в денонощие¹⁸. Сделката е и опит от българска страна да се търси директен път към украинските енергодоставки за България. Сложено е началото на самостоятелно търговско-икономическо сътрудничество с вече суверенната украинска държава.

Доказателство за търсенето на практическо директно икономическо сътрудничество е и проведеният в Киев през януари 1992 г. първи етап на научно-практическата конференция „Пазар, бизнес, икономика, технологии“ с участието на български и украински специалисти. Домакин на втория етап се предвижда да бъде България. На конференцията се обсъждат проблемите и перспективите на предприемаческата дейност и на приватизацията в Украйна и България. Споделен е и опитът на двете страни в прилагането на новите технологии в машиностроенето и металургичното осигуряване¹⁹.

За издигане на авторитета на българския бизнес допринася и голямата строителна фирма „Главбулгарстрой“. В началото на 1992 г., по програма, финансирана от германското правителство, трябва да започне строителство на жилища за семействата на завръщащите се от Германия руски, украински, белоруски и пр. военнослужещи в Съветската армия. Изпълнението е възложено на 200-годишния концерн „Hohtif“. Той е известен със строежите си в цял свят, но не и на територията на бившия Съветски съюз. В обявения търг за подизпълнители участва и най-голямата българска строителна фирма „Главбулгарстрой“²⁰. Кандидатстват и много други фирми. „Главбулгарстрой“ предлага ниска цена на проекта и ниски месечни заплати на работниците (750 щатски долара). Предпочетена е обаче не заради ниските цени, а в резултат на високата оценка за качеството на нейната работа. Мнението на германците е, че без българската фирма не биха се справили с украинските реалности и краткия десетмесечен срок за изпълнение. Договорът с „Главбулгарстрой“ се подписва на 15 февруари 1992 г. На 29 април българската фирма започва строителството на тези обекти в гр. Староконстантинов. Участват 4500 български работници. Строителството окончателно завършва на 10 септември същата година.²¹

Построен е комплекс в Староконстантинов със силно впечатляващ външен вид. Разбира се, бързата и качествена работа на българските строители се дължи и на голямата парична инвестиция, отпусната от Германия, и не на последно място е резултат от пословичната немска прецизност, недопускаща никакви компромиси относно високото качество на строителните работи.

Наред с участието на „Главбулгарстрой“ в основната строителна дейност около стотина други български фирми са ангажирани с поръчки за работа около селището в Староконстантинов²². Всичко това допринася за развитието на търговско-икономическото сътрудничество между България и Украйна.

Дадените положителни оценки за работата на българските фирми в украинското селище впоследствие стават за много от тях добър трамплин към европейския строителен пазар.

Подетата отдолу инициатива за възстановяване на разрушени търговски „мостове“ се засилва през следващите месеци на 1992 г. През март българо-украинското предприятие „Интерприборсервиз“ открива в София изложба на стоки за бита. Предлагат се изчислителна техника, електронно оборудване, осветителни тела, медицинска и домакинска техника, порцелан и др. Разрешава се сключването на сделки в левове и рубли²³.

През април в Одеса се провежда украинско-български бизнес форум, на който се взема решение за учредяване на съвместна асоциация на предприемачите – „Украйна–България“. Създадената асоциация има за задача да съдейства за установяване и развитие на взаимноизгодно сътрудничество между двете републики. Предвижда се и създаването на обща информационна банка, която да бъде в помощ не само на бизнесмените

от двете държави, но и на бизнеса на други заинтересовани страни²⁴. Сериозен принос за организирането и дейността на този форум има президентът на българската фирма „Юникорн-Корона“ Венцислав Видински²⁵. По това време (пролетта и лятото на 1992 г.) правителството на Съюза на демократичните сили с министър-председател Филип Димитров не проявява никаква инициатива за възстановяване и преустройство на нарушените търговско-икономически връзки с Русия и бившите съветски републики. Близка до позицията на българското правителство е и тази на президента Ж. Желев. При тридневното си посещение в Москва през октомври 1991 г. той се среща само с руския президент Борис Елцин и пледира „за безпрецедентен договор за приятелство между Русия и България“²⁶. Среща с президента Горбачов обаче не е осъществена.

Необходимостта от икономически контакти с бивши съветски републики, особено с Украйна, започва остро да се чувства от българските икономически структури. Затова и тяхната дейност за осъществяването на търговско-икономическите отношения с Украйна се засилва. Български частни бизнесмени отново пътуват за Украйна през май 1992 г. Този път заминава екип на крупната фирма „Мултигруп“. Целта на посещението е да се установи контакт с украинските бизнес среди и да се сключи споразумение за инвестиции през следващите две години в металургията, химията, хранително-вкусовата промишленост и др. Предвижда се инвестираната сума само до края на 1992 г. да достигне 500 млн. щатски долара. „Искаме да намерим модел, заявява президентът на фирмата „Мултигруп“ Илия Павлов, който да обхваща целия цикъл, от финансирането до реализацията на готовата продукция.“²⁷

За разширяване на българо-украинското икономическо сътрудничество активират дейността си и други фирми. През юни 1992 г. българо-украинската фирма „Славин Мак“ от София и фирмата „Екопан“ от Малко Търново започват организирането на широкомащабна бизнес среща. Тя трябва да се проведе от 12 до 17 октомври в един от най-големите промишлени, научни и културни центрове не само на Украйна, но и на бившия Съветски съюз. Този център е град Харков, който е основан през 1655 г. и в момента населението му наброява около 2 млн. души, отбелязват организаторите²⁸.

Предвижда се в харковската зала „Уникорт“ да се съберат над 400 фирми от цял свят. Отчитайки големия потенциал на Харков и нарастващото значение на Украйна за Европа, организаторите предвиждат този бизнес форум да стане традиционен. За това се разчита и на добрия организационен опит на фирмата „Екопан“. Само за две години от своето съществуване тя успява да организира първия българо-белгийски бизнес форум, отличен с почетния знак на гр. Льовен, както и първия българо-турски бизнес форум, каквото е голямото наше изложение в Истанбул. Съвместно с центъра „Гадесо“ в Палма де Майорка „Екопан“ управлява и международната програма „Увертюра“ на Европейската общност²⁹. Като се има предвид всичко това, с основание може да се твърди, че двете фирми се готвят да бъдат и икономически „мост“ между Украйна, България и Западна Европа.

Изключително голямо значение за реализирането на тази идея се придава на украинския речен флот. От 1991 г. той вече има свое представителство в България, което е базирано в крайдунавския град Лом, а негов представител е Константин Иванович Забавин. Предназначението на представителството е да организира превоза на стоки и пътници от пристанищата на Украйна до дунавските градове на Европа³⁰.

За значимостта на този речен път за Украйна може да се съди и от факта, че след Втората световна война (1947) по нейно предложение се създава Дунавската комисия. Участието на Украйна в нея обаче е узурпирано през 1948 г. от прочутия с имперската си политика съветски външен министър Андрей Вишински. Сега, „след

43 години ние отново сме членове на Дунавската комисия“, с радост и задоволство заявява К. И. Забавин³¹.

Политическите и икономическите промени в бившите социалистически страни силно снижават стокообмена през 1991 г.³² До края на 1992 г. или в краен случай през 1993 г., обменът на товарите ще бъде възстановен, смята К. И. Забавин. Надеждите му се подхранват от факта, че към есента на 1992 г. украинския речен флот работи вече активно с 22 държавни и частни фирми. Към това може да се прибави и факта, че всеки месец се установяват десетки други връзки. Възстановяват се стари контакти с български фирми и се създават нови. Всичко това довежда до нарастване на обслужвания стокооборот от украинските кораби на 960 тона. От тях на българските пристанища от Силистра до Видин се разтоварват мебели, въглища, кокс и железен концентрат. А от тук украинските кораби си тръгват натоварени с калцирана сода, електрокари, акумулатори и др.³³

Възможности за задълбочаване на икономическите връзки между България и Украйна се създават и от установяващите се междурегионални контакти. Например след посещение на силистренска делегация в гр. Хмелницки, водена от председателя на общинския съвет Васил Калинов, се откриват търговски представителства в съответните градове. Споразумението определя откриването им до края на 1992 г. с „пробен“ срок от три месеца, а едновременно с това да се изградят и търговски центрове³⁴.

В силистренската делегация са включени и ръководители на по-големи фирми от региона. Те водят разговори с ръководствата на украински предприятия за осъществяване на съвместна дейност и сътрудничество³⁵.

От общината на гр. Хмелницки е отправено предложение силистренски строители да изградят в украинския град бизнес център върху площ от около 8 хил. кв. м. Ръководствата на двата града предвиждат и провеждането през 1993 г. на седмици на Украйна и България³⁶.

Подобни контакти за сътрудничество през ноември 1992 г. се установяват и между българския град Добрич и украинския областен център Кривоград. Договорено е за добричките производители да се открие магазин в Кривоград, в който да се продават стоки на хранително-вкусовата промишленост, на текстилната и обувната промишленост, конфекция и други, произведени само в гр. Добрич³⁷.

Кметовете на двата града подписват и договор за дружба и сътрудничество. С него се предвижда създаването на смесено украинско-българско предприятие в селскостопанското машиностроене и бартерен обмен на метали, технологии и оборудване. Кривоградското ръководство поема задължението да организира и авиационни полети до Добричкия район³⁸. Това е свързано с традиционните в близкото минало летни почивки на украинци по Северното българско черноморие.

Подетата инициатива отдолу на български и украински фирми, на регионални областни и общински кметски ръководства и други е навременна. Със своята дейност всички те се стремят в известна степен да компенсират пасивната политика в междудържавните отношения на тогавашните правителства в Киев и София. Изключение прави само подписаният на 5 октомври 1992 г. от правителството на Филип Димитров и тогавашното украинско правителство „Договор за приятелски отношения и сътрудничество между България и Украйна“, който е ратифициран със закон от Народното събрание едва при следващия кабинет, на проф. Любен Беров, на 17 март 1993 г.

Времето между подписването на Договора и неговото ратифициране се оказва „инфартно“ за българската икономика. Това е свързано с недалновидната икономическа политика на българските правителства на Д. Попов и Ф. Димитров, които не осигуряват

с предварителни договорености стратегически важни за България енергийни продукти. В това отношение стратегически партньор за страната ни се оказва Украйна, откъдето през годините на социализма за България се доставят електроенергия и въглища. Навлизайки в своите преходни периоди към пазарното стопанство, правителствата в Киев и София, ангажирани с множество глобални за страните им политически проблеми, оставят на заден план икономическите въпроси между тях. В самия край на 1992 г. обаче това се оказва с изключително негативни последици за България.

В началото на декември Националната електрическа компания (НЕК) съобщава, че през последните две седмици на ноември 1992 г. два пъти намаляват доставките на ток от Украйна. А липсата на пряка връзка с енергийната система на Русия прави невъзможен вноса на електричество оттам. Невъзможно е и транспортирането на електрическа енергия през руска територия³⁹.

Кризата в кабинета на СДС принуждава НЕК сама да търси възможност на електроенергия от други страни. В същото време НЕК отправя молба към Европейската общност за отпускане на парични средства. Очаква се проблемът да бъде разгледан⁴⁰.

В дните преди Нова година пред големи трудности е изправено и параходство „Българско речно плаване“. Заповед на новия министър на външноикономическите връзки на Украйна забранява износа на стоки с украински произход. Сред тях са и въглищата. За лицензираните сделки разпореждането е да се преразгледат. Контролът за изпълнението на тази заповед е възложен на митническите служби в пристанище Рени⁴¹.

Силно намалява работата на българското параходство през последната година и поради югославските събития и наложеното върху Сърбия ембарго. Това води до получаване на нови разрешителни от украинските власти за износ на стоки. Необходимото време за обикаляне на украинските ведомства и министерства за получаване на необходимите лицензи, според изпълнителния директор на българското параходство Димитър Станчев, е поне един месец. От тези действия на украинските власти следват множество загуби за българския речен флот и за множеството фирми, ползващи се от неговите услуги⁴².

В същото време падащото вече правителство на Филип Димитров (СДС) вместо да търси пътища към разумно сътрудничество с бившите съветски републики, с които България има значими икономически зависимости, приема на 28 декември 1992 г. постановление, с което от началото на 1993 г. гражданите на бившия Съветски съюз при влизането им в България трябва да представят на граничните пунктове по 40 щатски долара или друга валута в същия размер за всеки ден престой в страната. В началото на 1993 г. руските власти се обръщат с молба към новия кабинет на проф. Л. Беров за по-гъвкава политика в това отношение през първите дни от влязлата в сила разпоредба. По-остра обаче е позицията на Украйна. Още на 5 януари заместник-началникът на украинското консулско управление в София Виктор Кирик заявява, че за българите, посещаващи Украйна, също ще се въведе изискване за 40 щатски долара дневна валута за срок най-малко от 1 седмица⁴³.

В българския енергиен сектор положението се усложнява, резултат преди всичко от неразрешените на държавно равнище енергийни отношения с Украйна. Основно вината е на правителството на СДС, оглавявано от Филип Димитров, което не предприема необходимите действия за регулиране на съществуващи споразумения с бившите съветски републики на нова, пазарно-демократична основа. Нещо повече, със своята пасивност към тях то последователно води българската енергетика към бъдещ колапс. Обективно развиващите се политически събития в Република България водят до падане на правителството на Ф. Димитров на 30 декември 1992 г.

От началото на 1993 г. НЕК и правителството на проф. Любен Беров започват да търсят перспективни пътища за българската енергийна система.

През първите дни на януари 1993 г. в ръководството на НЕК и Комитета по енергетика има пълно разминаване относно реалното състояние на българската енергийна система. Заместник-председателят на Комитета по енергетика Щерьо Щерев заявява, че „енергосистемата е достигнала предела на възможностите си поради липса на гориво и ще бъде въведен режим на тока“⁴⁴. Председателят на НЕК Дянко Добрев смята, че енергийната ни система „не е достигнала предела на възможностите си“⁴⁵. Той признава, че има затруднения в доставката на въглища за ТЕЦ „Русе“ и „Бобов дол“, отчасти и за ТЕЦ „Марица изток 2“. Според него обаче все още „натоварването на централите не е достигнало възможния максимум и НЕК не планира каквито и да е ограничения“⁴⁶. Оптимизмът на Д. Добрев идва и от факта, че продължават пусковите операции на втори блок на АЕЦ в Козлодуй и само след 7–8 дни той ще заработи с пълно натоварване. Спокойствие предизвиква и резултатът от срещата в Русия на експерти от НЕК с ръководството на завода – производител на атомно гориво и с представителите на руската външно търговска централа, която единствено се ползва с правата за износ на този продукт. Направените уточнения предвиждат в близките дни да бъде подписан и договорът за доставките⁴⁷.

Новото българско правителство, оглавявано от проф. Л. Беров, започва да се отнася с отговорност към енергийните проблеми на страната. Още с идването си на власт то започва да търси контакти с Киев за отстраняване на възникналите затруднения относно украинския износ на енергийни източници за България. Очаква се (до дни) преговори на правителствено равнище да освободят задържаните кораби с въглища на украинските пристанища и да се премахнат възникналите ограничения върху износа за България на енергийни източници⁴⁸.

Българските инстанции, свързани с отношенията ни с Украйна, приемат наложеният режим на износ на енергоносители за България за временна мярка. Отчита се, че външно търговският баланс на Украйна, който е в „полза“ на вноса (100–150 млрд. долара внос срещу 9–10 млрд. долара износ), четвъртото място на България като търговски партньор на Украйна, съществуващата широкорамкова търговска спогодба между двете държави и наличието на оторизирани търговски банки за разплащания между тях да ускорят премахването на наложения едностранен режим⁴⁹.

Създадената „база“ на икономически взаимоотношения между България и Украйна дава възможност още през януари 1993 г. току-що дошлото на власт ново правителство в България да подготви и изпрати за преговори в Киев група експерти, водени от вицепремиера и министър на търговията Валентин Карабашев. Правителството на Л. Беров е сериозно обезпокоено, тъй като българската енергетика почти изцяло се задоволява с внос на украински въглища⁵⁰. Задачите на делегацията са да преодолее въведеното ембарго от украинското правителство в началото на януари 1993 г., което засяга някои български вносители⁵¹; да се възстановят спрените доставки на въглища от Донецкия минен басейн⁵²; да се обсъди въпросът за доставки на електроенергия; да се разгледат проблемите на взаимната търговия и перспективите за сключване на международна спогодба, която да я улеснява; да се иска от Украйна квота за износ през 1993 г. на 2,5 млн. тона въглища, крайно необходими за топлофикационните предприятия⁵³; да се обсъди и възможността за разширяване на търговския стокообмен между двете държави през 1993 г., залегнали в подписаната на 5 октомври 1992 г. междуправителствена Спогодба за търговско-икономическо сътрудничество за срок от 10 години⁵⁴, като се уточнят стоките и механизмите на разплащане⁵⁵.

В резултат на водените преговори в Киев между зам.-председателя на Министерския съвет на Република България Валентин Карабашев и зам.-председателя на Министерския съвет на Украйна Юри Йоффе на 22 януари 1993 г. е подписан протокол. С него и двете страни се задължават да реализират подписаната Спогодба (5 октомври 1992 г.) за търговско-икономическо сътрудничество и плащания между правителствата на България и Украйна. Постигнати са договорености за провеждане на преговори за доставка от Украйна в България на 2,5 млн. тона енергийни въглища, да се съгласуват цените, качеството и сроковете за доставка и да се подпишат съответните договори. Експерти от двете страни трябва да проведат и преговори за доставка от Украйна за България на 2 млрд. квч. електроенергия, като съгласуват сроковете за доставката в течение на годината и да подпишат съответните договори⁵⁶.

Тази принципна договореност българската делегация обсъжда на срещите си със зам.-председателя на Министерския съвет и министър на икономиката В. Пинзенек, с министъра на външноикономическите връзки на Украйна Герец, с министъра на енергетиката Гриценко с и председателя на Комитета по въглищна промишленост Сургай⁵⁷. На тези срещи се обсъжда и по-широк кръг от въпроси за двустранните търговско-икономически отношения.

Основната цел на делегацията, посетила Киев, е да се изяснят причините, довели до спирането на доставките на енергетични въглища за България и набелязване на срочни съвместни мерки за тяхното възобновяване. Обсъдени са и въпросите за доставката на електроенергия от Украйна. В хода на преговорите е изяснено, че причините за спирането на доставките на въглища за България са взети решения от правителството на Украйна за въвеждане на нов режим по износа и вноса на стратегически важни за страната стоки, в т.ч. въглища и електроенергия⁵⁸. Предвижда се да се въведе централизиран режим на квотиране и лицензиране. Целта е да се осигури преди всичко изпълнението на държавните договорености на Украйна по износа и вноса. След изпълнението на тези поръчки се предвижда да се разреши сключването на директни договори за износ⁵⁹.

В хода на преговорите българската делегация договаря с украинските власти квота за внос на въглища (2,5 млн. тона) и електроенергия (2 млрд. квч.) през 1993 г. В същото време е подписан и конкретен договор за доставка на 1,2 млн. тона въглища с качествени показатели, отговарящи на изискванията на ТЕЦ – Варна, и ТЕЦ – Русе, между НЕК на Република България и „Укруголсбит“. Последната организация е определена от правителството на Украйна да извършва доставките по държавна линия. Товаренето и експедицията на въглищата започва още от 23 януари, като България ще плаща в щатски долари по цени, окачествени от вицепремиера В. Карабашев за нормални, съответстващи на международните. Нещо повече, договорено е сумата, която Украйна ще получи от българския внос, да се използва за закупуване на български стоки. То ест поставена основа за големи бартерни сделки между двете държави, което ще компенсира липсата у тях на големи количества твърда валута. Относно останалото количество до 2,5 млн. тона се водят преговори. Очаква се подписването на нов договор⁶⁰.

По време на краткия си престой българската делегация води и интензивни преговори за сключване на договор за внос на 2 млрд. квч. електроенергия. Появилите се различия в цените и по графика на доставката спират подписването на договора⁶¹.

Крайният резултат от водените преговори е очакване първите доставки от въглища да пристигнат в България в началото на февруари 1993 г. Налице са и предпоставки за преодоляване на трудностите при преговорите за внос на електроенергия и за подписване на договора в скоро време⁶².

При преговорите по целия комплекс от въпроси, свързани с подписаната през октомври 1992 г. търговска спогодба, се взема решение през февруари 1993 г. в София да се проведе първото заседание на междуправителствената комисия. Заседаващите експерти трябва да съставят списъци за доставките на по-важните стоки между двете страни за 1993 г., да се съгласува механизмът за разплащане, като се подготви и подпише банково споразумение. Още от тези предварителни разговори на българската делегация става ясно, че Украйна изпитва остра необходимост от внос на медикаменти, парфюмерия и козметика, цигари, храни, подемно-транспортна техника, електрооборудване, машини и оборудване за хранително-вкусовата промишленост и др.⁶³

От разгледаните проблеми и поставените задачи при посещението на българската правителствена делегация в Украйна става ясно, че двете държави са на път да изградят нова структура за търговско-икономическите си връзки, отговаряща на демократичното пазарно стопанство, към което те решително вървят през последните години. Установените делови работни контакти с правителството на Украйна са основание да се счита, че е преодолян и натрупаният „вакуум“ в двустранните отношения от първите 1–2 години на прехода към пазарно стопанство.

Една от първите задачи на българското правителство след завръщането на делегацията от Украйна е да се заеме с недоразрешените въпроси. Висящ остава въпросът за вноса на въглищата над 1,2 млн. тона до договорената квота от 2,5 млн. тона. Не е решен окончателно и въпросът за вноса на 2 млрд. квч. електроенергия от Украйна.

През февруари 1993 г. в България пристига украинска делегация от експерти за преговори с НЕК. В хода им се обсъждат всички условия по договора за внос на 890 млн. квч. електроенергия от Украйна през 1993 г. Пътищата за доставката на това количество са договорени и приети. Неуточнен остава само въпросът за цените. Украинската делегация нямала необходимите пълномощия по този проблем, още повече, че Украйна настоява за допълнителни 3 цента за квч. електроенергия, което е неприемливо за НЕК. Водят се и преговори част от сделката да бъде бартерна. На 18 февруари 1993 г. НЕК и „Укринтеренерго“ подписват договор за доставка на електроенергия, съобщава за печата членът на Управителния съвет на НЕК Трифон Цветков. Този договор ще важи до март 1994 г. „и предвижда паралелна работа на нашата и украинската система и износ на енергия, която да покрива баланса по график съгласно прогнозата“, обяснява Т. Цветков. А до края на февруари, допълва той, предстоят още разговори с украинците за договаряне на цената⁶⁴.

Междувременно българското правителство в лицето на зам.-председателя на Министерския съвет и министър на търговията В. Карабашев започва да се подготвя за втора междуправителствена среща с украинска делегация, договорена през януари в Киев. Посещението на украинската правителствена делегация начело с Ю. Йоффе – зам.-председател на Министерския съвет, се осъществява от 8 до 14 март 1993 г. Предварително е предвидено да се проведе по същото време първото заседание на Междуправителствената българо-украинска смесена комисия по въпросите на търговско-икономическото сътрудничество между двете държави. Предвижда се да се подпишат Спогодба за създаването на тази комисия и Протокол за търговско-икономически и научно-технически връзки с Украйна за 1993 г. Трябва да се съставят и индикативни списъци за доставките на по-важните стоки между двете страни, както и да се съгласуват въпросите по механизма за разплащане, като се подпише съответно банково споразумение⁶⁵.

Експертите на украинската делегация пристигат още на 5 март, за да съгласуват подготовения от българска страна Проект за протокол за търговско-икономически връзки и научно-техническо сътрудничество, който се явява допълнение към утвърдената Спогодба от правителствата на двете страни⁶⁶.

На 11 март 1993 г. вицепремиерите на България и Украйна – Валентин Карабашев и Юлий Йоффе, подписват одобрения от двете преговарящи страни Протокол за търговско-икономическо сътрудничество през 1993 г.⁶⁷ Той е допълнение на подписаната Спогодба за търговско-икономическите отношения и плащания между двете държави. В документа са фиксирани стоките от първостепенно значение. Уточнени са номенклатурата и обемът на стоковите листи по двустранния износ. Приложени са и индикативни списъци на стоките по централизирания експорт и импорт. Тези индикативни списъци за стоко-оборота между двете страни нямат задължителен характер, но с тях се дава по-голяма гаранция за българските търговци, че договорените количества и стойности ще бъдат изпълнени⁶⁸.

В приложените към Протокола индикативни списъци на стоките се предвижда Украйна основно да достави през 1993 г. на България 2 млрд. квч. електроенергия, 2,5 млн. тона въглища, прокат от черни метали, машини, 10 000 тона ленено семе, електрозаваръчно оборудване, химически продукти, мебели за 45 млн. карбованеца и др. България съответно ще осигури 300 000 тона калцинирана сода, 100 000 тона бензин и дизелово гориво, 10 600 акумулатора, по 2 000 електро- и мотокара, кабели за 42,5 млн. щатски долара и др.⁶⁹

В Протокола за търговско-икономическото сътрудничество се предвижда още средствата, които украинската страна ще получава от износа си за България, изцяло или отчасти да бъдат използвани за внос на наши стоки в Украйна. Те ще постъпват в избраната от българското правителство Банка за земеделски кредит⁷⁰.

В края на преговорите Валентин Карабашев и украинският му колега Юлий Йоффе подписват и споразумение за създаване на междуправителствена комисия по въпросите на търговско-икономическото сътрудничество между двете държави. Задоволството си от подписаните документи Юлий Йоффе изразява, като казва, че още щом се завърне в родината си, ще се разпореди да стартира товаренето на въглищата⁷¹.

С подписаната Междуправителствена спогодба за търговско-икономическите плащания между Република България и Украйна през октомври 1992 г. и явяващия се като допълнение Протокол за търговско-икономическо сътрудничество, подписан през март 1993 г., се полагат правните основи за развитието на търговско-икономическите връзки и отношения през следващите години между двете държави. За Украйна и България те са своего рода трамплин към пазарно-демократичното стопанство. Еднаквото наследство и общите проблеми на двата народа създават и микроклимат на позитивизъм или частичен негативизъм в процеса на начален търговско-икономически преход между двете държави. В крайна сметка с много умение, професионално отношение към проблемите и чрез перманентно регулиране на възникващите препятствия от правителствата на Украйна и България в първите месеци на 1993 г. завършва началният етап на преходния период към пазарно-демократично стопанство в техните търговско-икономически връзки и отношения.

¹ Централен държавен архив (ЦДА), ф. 259, оп. 46, а. е. 270, л. 29.

² Пак там. Само залежите от въглища се оценяват на около 50 млрд. тона (през 1993 г. са произведени 115,7 млн. тона). Делът им в общия енергиен баланс е над 30%; залежите на желязна руда възлизат на около 30 млрд. тона; мангановите находища са около 2,3 млрд. тона и т.н. (ЦДА, ф. 259, оп. 46, а. е. 270, л. 29).

³ Пак там, л. 29, 30.

⁴ Пак там, 35–43.

- ⁵ Пак там.
- ⁶ Българска телеграфна агенция (БТА), Бюлетин „Вътрешна информация“, бр. 309, 5 ноем. 1991; 24 часа, бр. 173, 6 дек. 1991; Бюлетин на БТА „Светът за България“, 7 ноем. 1991. Коментар на Стивън Ашли по Радио Би Би Си на 6 ноември за възможни перспективи в отношенията между Украйна и България.
- ⁷ БТА, „Международна информация“, теми, събития и факти на деня, бр. 310, 6 ноем. 1991.
- ⁸ Пак там; Труд, бр. 215, 7 ноемв. 1991.
- ⁹ Бюлетин на БТА „Светът за България“, 7 ноем. 1991; Коментар ...; Труд, бр. 215, 7 ноем. 1991.
- ¹⁰ Бюлетин на БТА „Светът за България“, 7 ноем. 1991. Коментар на Стивън Ашли ...
- ¹¹ Пак там.
- ¹² Пак там.
- ¹³ 24 часа, бр. 173, 6 ноем. 1991.
- ¹⁴ Бюлетин на БТА „Светът за България“, 7 ноем. 1991; Коментар на ...
- ¹⁵ БТА, бюлетин „Вътрешна информация“, бр. 330, ноем. 1991; Варна, 26 ноември. Българо-украински електробартер.
- ¹⁶ Пак там.
- ¹⁷ Пак там. По други източници България е трябвало да получи между 850 и 900 млн. киловатчаса електроенергия (Дума, бр. 285, 16 ноем. 1991).
- ¹⁸ БТА, бюлетин „Вътрешна информация“, бр. 330, ноем. 1991.
- ¹⁹ БТА – Справочна редакция „Международна информация“ теми, събития и факти на деня, бр. 24, 24 ян. 1992.
- ²⁰ БТА – Справочна редакция, в. „Пари“, бр. 12, 19 ян. 1993.
- ²¹ Пари, бр. 12, 19 ян. 1993.
- ²² Пак там.
- ²³ Отечествен вестник, бр. 13894, 18 март 1992. Украинската държава все още не е приела своя парична единица. Това ще стане през ноември 1992 г., когато рублата официално се заменя с карбованец. Той се използва временно като преходна валута. Украинската официална валута – „гривня“, се въвежда по-късно (ЦДА, ф. 259, оп. 46, а. е. 270, л. 32, 33).
- ²⁴ С цел улесняване обслужването на операциите по износа и вноса оторизираната от правителството на Украйна банка „Укррексимбанка“ открива собствена текуща сметка в Банка за земеделски кредит – София. В нея са акумулирани приходите по реализирания износ на стоки от Украйна, които са използвани за разплащане на износа на българските стоки за Украйна (ЦДА, ф. 259, оп. 46, а. е. 270, л. 23).
- ²⁵ БТА – Справочна редакция. МИНФ (международна информация), теми, събития и факти, бр. 104, 13 апр. 1992; Демокрация, бр. 89, 14 апр. 1992.
- ²⁶ Бюлетин на БТА „Светът за България“, 7 ноем. 1991; Коментар на Стивън Ашли ...
- ²⁷ Отечествен вестник, бр. 395, 6 май 1992.
- ²⁸ Демокрация, бр. 149, 24 юни 1992; 24 часа, бр. 173, 21 юли 1992.
- ²⁹ *Кокушкин, Лев.* Среща в Харков. – Демокрация, бр. 149, 24 юни 1992; 24 часа, бр. 173, 21 юли 1992.
- ³⁰ Демокрация, бр. 211, 4 септ. 1992; БТА, бюлетин „Вътрешна информация“, бр. 251, 7 септ. 1992.
- ³¹ Демокрация, бр. 211, 4 септ. 1992.
- ³² До 1990 г. годишния товарооборот между България и Украйна е бил над 1 млн. тона. (Демокрация, бр. 211, 4 септ. 1992; БТА, бюлетин „Вътрешна информация“, бр. 251, 7 септ. 1992).
- ³³ Демокрация, бр. 211, 4 септ. 1992; БТА, бюлетин „Вътрешна информация“, бр. 251, 7 септ. 1992.
- ³⁴ БТА, бюлетин „Вътрешна информация“, бр. 270, 26 септ. 1992.
- ³⁵ Пак там.
- ³⁶ Пак там.
- ³⁷ БТА, бюлетин „Вътрешна информация“, бр. 327, 22 ноем. 1992.
- ³⁸ Пак там.
- ³⁹ Дума, бр. 289, 3 дек. 1992.
- ⁴⁰ Пак там.
- ⁴¹ БТА, бюлетин „Вътрешна информация“, бр. 365, 30 дек. 1992.
- ⁴² Пак там.
- ⁴³ Континет, бр. 3, 6 ян. 1993.
- ⁴⁴ Стандарт, бр. 129, 9 ян. 1993.
- ⁴⁵ Пак там.
- ⁴⁶ Пак там.
- ⁴⁷ Пак там.

⁴⁸ В този момент от Украйна са внесени само 350 млн. киловатчаса електроенергия. При евентуално спиране недостигът можел да се покрие с произвежданите 440 млн. киловатчаса от втори енергоблок на АЕЦ. Откъсването на енергийната ни система от украинския енергиен резерв обаче, уточнява председателят на НЕК Дянко Добрев, би затруднило нейното регулиране (Стандарт, бр. 129, 9 ян. 1993). А това вероятно крие опасности или загуби от друг характер.

⁴⁹ Временното ограничаване на износния режим от Украйна внася смут и във вече изградените доста стройни отношения на български фирми с бизнеса в страните от ОНД (Труд, бр. 8, 12 ян. 1993).

⁵⁰ Континент, бр. , 22 ян. 1993.

⁵¹ От българска страна се приема, че причините за това не са свързани с България, а са вътрешнополитически (БТА бюлетин „Вътрешна информация“, бр. 20, 20 ян. 1993). Ембаргото на въглищния експорт е за всички клиенти. В резултат на него 800 000 тона въглища стоят в украинските пристанища Мариупол, Рени и Бенджане (Демокрация, бр. 17, 22 ян. 1993).

⁵² Според експерти на НЕК и Министерството на търговията нямало основание за голяма тревога, тъй като причините за енергиен поток от въглища вероятно са свързани с „реорганизиране на експортния процес“. Смята се, че България има и достатъчно запаси (Отечествен вестник, бр. 14111, 21 ян. 1993). По някои сведения на НЕК, обаче тецовете във Варна и Русе имат гориво само за 10 дни (Демокрация, бр. 17, 22 ян. 1993). НЕК вече е подписала договори с различни фирми за внос на около 890 000 тона въглища от Украйна. Те обаче не се изпълняват поради въведения ограничителен режим върху износа на енергоизточници. Допълнително са подписани договори за още 350 000 тона. Квотата за България трябвало да се уточни след преговори с българското правителство (Стандарт NEWS, 22 ян. 1993).

⁵⁴ Същия ден в България на официално посещение е президентът на Украйна Леонид Кравчук (Отношения между Република България и Украйна. Справка, предоставена ми от Министерството на външните работи на Република България; ЦДА, ф.259, оп. 46, а. е. 267, л. 43).

⁵⁵ Отечествен вестник, бр. 14111, 21 ян. 1993; Стандарт NEWS, 22 ян. 1993; Отношения между Република България и Украйна. Справка... Предвиждайки и непреодолими трудности около преговорите с Украйна, българското правителство си поставя като задача в бъдеще да диверсифицира вноса на въглища. Експерти от НЕК, Комитета по енергетика и Енергоимпекс започват да разучават възможностите за внос от Русия и средноазиатските бивши съветски републики – главно Казахстан (Отечествен вестник, бр. 14111, 21 ян. 1993).

⁵⁶ ЦДА, ф. 259, оп. 46, а. е. 267, л. 46, 47. Протокол за състоялите се преговори между Зам. председателя на Министерския съвет на Р. България В. Карабашев и зам.-председателя на министерския съвет на Украйна Ю. Йоффе (Киев, 22 ян. 1993).

⁵⁷ ЦДА, ф. 259, оп. 46, а.е. 267, л. 43–45. Доклад до министър-председателя на Р България Л. Беров относно резултатите от посещението на българската правителствена делегация в Украйна от 21 до 23 ян. 1993 г. Докладът е с дата 25 ян. с. г.

⁵⁸ Пак там.

⁵⁹ Пак там; БТА, бюлетин „Вътрешна информация“, бр. 23, 23 ян. 1993; Дума, бр. 19, 25 ян. 1993.

⁶⁰ Пак там.

⁶¹ Пак там.

⁶² Пак там.

⁶³ Труд, бр. 41, 19 февр. 1993; 24 часа, бр. 46, 10 февр. 1993; Пари, бр. 15, 22 ян. 1993.

⁶⁴ ЦДА, ф. 259, оп. 46, а. е. 267, л. 50. Докладна записка на В. Карабашев до министър-председателя Л. Беров от 3 февр. 1993 г. относно посещение на правителствена делегация на Украйна в Р. България.

⁶⁵ ЦДА, ф. 259, оп. 46, а.е. 267, л. 50, 51.

⁶⁶ Стандарт NEWS, бр. 189, 12 март 1993.

⁶⁷ Пари, бр. 49, 12 март 1993; Стандарт NEWS, бр. 189, 12 март 1993; Дума, бр. 58, 12 март 1993; Демокрация, бр. 58, 12 март 1993.

⁶⁸ Стандарт NEWS, бр. 189, 12 март 1993; Дума, бр. 58, 12 март 1993; Демокрация, бр. 58, 12 март 1993; Пари, бр. 49, 12 март 1993. Подробно изписаните стоки от индикативните списъци виж публикувани в: Пари, бр. 88, 7 май 1993.

⁶⁹ Пари, бр. 49, 12 март 1993.

⁷⁰ Пак там; Дума, бр. 58, 12 март 1993.

⁷¹ Пак там.